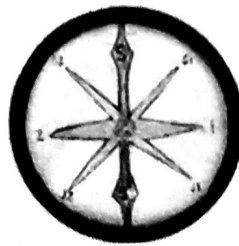

KOMPARATIVNOSLAVISTIČKE LINGVOKULTURALNE TEME

Uredile
Neda Pintarić
Ivana Čagalj
Ivana Vidović Bolt

srednja europa

Zagreb 2019.

OKSANA TIMKO ĐITKO
Filozofski fakultet, Zagreb
okditko@ffzg.hr

JULIA JUSYP JAKYMOVIČ
Filološki fakultet, Užgorod
jusypju@gmail.com

REFLEKSI *DJ, *TJ KAO PRVI DIVERGENTNI PROCES U KASNOM PRASLAVENSKOM JEZIKU

Znanstvenici se slažu da je jotacija jedan od najdavnijih i najvažnijih procesa u razvoju fonetskog sustava praslavenskog jezika VI.–VIII. st. Jotaciji su podlijegali svi suglasnici osim samoga *j*, a upravo zahvaljujući njoj praslavenski je dobio palatale. Važnost jotacije ogleda se u njezinim refleksima na općeslavenskome prostoru. Dok su refleksi većine suglasnika s *j* dali iste rezultate u svim slavenskim jezicima, refleksi suglasničkih skupina **dj*, **tj* različiti su. Znanstvenike ta činjenica navodi na dva zaključka. S jedne strane proces jotacije je vrlo star i to potvrđuju isti refleksi, a s druge strane proces jotacije se odvijao upravo u prijelomnom trenutku raspada praslavenske zajednice pa su refleksi jotacije suglasnika *t*, *d* različiti. Danas se smatra da bit fonološke divergencije u fonologizaciji čine grupe **tj* i **dj* jotirane već u praslavenskom jeziku te da je daljnji razvitak ovih fonema bio stvar pojedinih grupa slavenskih jezika i svakoga jezika zasebno.

Ključne riječi: *jotacija, refleks, suglasnik, praslavenski period, slavenski jezici, fonetski sustav*

Divergencija je razilaženje, udaljavanje dvije ili više jezičnih činjenica. Termin „divergencija” u slavistici funkcionira u glotogonijskom i strukturno-dijakronijskom značenju. U prvom aspektu znači razilaženje srodnih jezika, ili dijalekata jednog jezika, uslijed socijalno-povijesnih uvjeta. U tom značenju divergencija je put formiranja jezika (skupine, porodice) nakon raspada zajedničkog prajezika. U drugom značenju divergenciju se shvaća kao dijakronijski proces koji dovodi do povećanja različitosti u jezičnome sustavu uslijed izdvajanja u samostalne jedinice onih činjenica koje su ranije bile varijante jedne jedinice, ili pojava novih varijanata kod već postojećih jedinica.

U članku analiziramo divergenciju u oba aspekta. Što se tiče prvog aspekta shvaćanja divergencije, već su se u srednjem periodu praslavenskog jezika (III.–V. st.) razvila obilježja koja su svjedočila o njegovu potpunom raspadu na dva velika dijalekta, zapadni i istočni, a zatim i na treći – južni.

U kasnom praslavenskom periodu (V.–VI. st.) divergentni procesi jačaju, osnovni dijalekti se raspadaju i stvaraju svoje dijalekte. Zapadnoslavenski dijalekt se razdvaja na dva dijela: sjeverni (pralehitski) i južni (pračeško-slovački). Svaki od njih ima svoje fonetske osobine, što je onemogućavalo razvoj jedinog zapadnoslavenskog jezika. Istočnoslavenski dijalekt se razdvojio na istočni i centralni dijalekt. Istočni dijalekt je bio kompaktniji od centralnoga. Centralni dijalekt se razdvojio na dvije skupine govora – sjevernu i južnu. Razni pravci migracija, nositelja ovih govora, potpomogli su formiranju dvije podskupine južnoslavenskih jezika – istočne (bugarski i makedonski) i zapadne (srpski, hrvatski, slovenski).

S pozicije strukturno-dijakronijskoga aspekta divergencije razmotrit ćemo refleksu **dj*, **tj*, koji su prvi imali različite rezultate u tri novostvorene skupine slavenskih jezika i njihovim dijalektima. Počinjući od VI. st. praslavenski jezik je prošao kroz niz fonetskih promjena koje su dovele do nastanka i širenja palataliziranih suglasnika. Jedan od najstarijih i najvažnijih procesa u razvoju fonetskog sustava praslavenskog jezika VI.–VIII. st. jest jotacija, utjecaj fonema *j* na suglasnike ovisno o njihovoj poziciji. Vremensko određenje jotacije nije usuglašeno, pa tako češki lingvist Lamprecht smatra da je promjena **tj*, **dj* počela oko 650. godine na slavenskome zapadu, a završila na istoku i jugu oko 750.–775. godine (Lamprecht 1987: 52). J. Ševeljov taj proces smješta u VIII. stoljeće (Ševeljov 2002: 45).

Promjena suglasnika u poziciji ispred **j* je još jedno pokazivanje težnje za pojednostavnjenjem slogova u praslavenskome jeziku. Jotaciji su podlijegali svi suglasnici osim samoga *j*. Do pojave jotiranja praslavenski je imao palatalizirane i labiovelarizirane suglasničke varijante, a jotiranjem je dobio i palatale. Postkonsonantno **j* rano je nestalo u praslavenskome jeziku kroz uzajamne asimilacije s prethodnim suglasnikom. To je izazvalo u praslavenskom sustavu konsonantizma duboke promjene, niz palatalizacija suglasnika i nove glasovne promjene. Jotacija najčešće daje jednake rezultate u svim slavenskim jezicima, što upućuje na to da je ta promjena vrlo stara. Jedino su refleksi suglasničkih skupina **dj*, **tj* različiti i oni su prvi divergentni procesi s kojima počinje raspad praslavenskoga jezika.

Nema sumnje da su grupe **tj* i **dj* jotirane već u praslavenskom jeziku, tj. da su u njemu već nastali fonemi *t'*, *d'* < *tj*, *dj*. Cijeli daljnji razvitak ovih fonema bio je stvar pojedinih grupa slavenskih jezika i svakoga jezika zasebno.

Kod asimilacije prednjojezičnih suglasnika mjesto artikulacije jezika se pomicalo natrag, do mjesta tvorbe **j*. Fonem *j* je, asimilirajući prethodne *d* i *t*, izazvao njihovu palatalizaciju, a palatalni *d'*, *t'*, kao posljedica dalje asimilacije *j*, duljili su se u *d':*, *t':*. Time se i završava njihov jednaki razvoj u svim dijalektima općeslavenskoga jezika. Poslije su počeli djelovati divergentni procesi čiji su rezultat razni refleksi **dj*, **tj* u slavenskim jezicima i njihovim dijalektima, što je dovelo do njihovoga međusobnoga udaljavanja i postalo je osnovom za podjelu slavenskih jezika na tri skupine.

Prvi potpuno divergentni proces odvio se tako da su eksplozivni d' , t' izgubili duljinu kasnije nego drugi dugi suglasnici koji su se razvili na isti način. Gubeći duljinu oni su izdvajali frikativnu komponentu, različitu u različitim općeslavenskim dijalektima, tj. – z' , s' ili $ž$, $š$, odnosno preciznije d' : – d^* – $d'z'$; t' : – $*t'$ – $t's'$.

*tj

Prvotni su općeslavenski refleksi nakon jotacije dentala $*t$ u svim slavenskim jezicima isti $*tj > *t'$ u tri pozicije:

- $*t + *j > *tj > *t'$ (**swētjā > *svēt'a*);
- *kti, *ktī, *gti, *gtī > *ktj, *gtj > *t'* (**nokti, *pektej > *notjv, *pektjī > *not'b, *pet'i*);
- $*t$ iza frikativa $*s$ u skupini $*stj > *št'$ (**gustjerv > *gušt'erō*) (Lukežić 2012: 41).

Refleksi jotacije $*t$ koji su se razvili iz ovih pozicija različito su se rasporedili po jezičnim skupinama:

- zapadnoslavenski $t' > t^{*'} > t's' = c' > c$ (polj. *świeca*)
- istočnoslavenski $t' > t^{*'} > t's' =$ rus. *č'*; blr., ukr. *č* (ukr. *свiчка*)
- južnoslavenski
 - stsl. i bugarski $t' > t^{*'} > t's' > št's' = šč' > š't'$ (bugarski: *свeтuма*)
 - štokavski $t' > t^{*'} > t's' = č$ (*svijeća*)
 - čakavski $t' > t'$ (*svit'a*)
 - slovenski $t' > t's' > tš' = č' > č$ (slovenski *svěča*)
 - makedonski $č > č$ (*свeкa*).

Kako vidimo, razina različitosti je neravnomjerna, u zapadnoslavenskim i istočnoslavenskim jezicima isti refleks je na razini jezične skupine, dok se u južnoslavenskim jezicima različiti refleksi realiziraju čak i na razini dijalekata.

Prvotni se refleks, općeslavenski bezvučni palatalni $*t'$ (< $*tj$), kao jedinstveni arhaizam održao do danas samo u hrvatskome čakavskome sustavu u svim triju navedenim kategorijama: *svit'a – svet'a – světa – sjet'a; not', pet', mot'; gušt'er, ognjišt'e* (Lukežić 2012: 41).

Na ostalom su slavenskome području uslijedili noviji refleksi prvotnog $*t'$ (< $*tj$).

Na zapadnoslavenskome području razvitak praslavenskoga t' prošao je u svim pozicijama kroz tri faze: prva faza je razvijanje lakog tjesnačnog elementa iza $t' = ś$, druga je faza jačanje toga elementa i njegov prijelaz u potpun frikativni element s i treća je faza utvrđivanje afrikate (Bošković 2000: 105).

- $*t' > c$ (polj. *świeca; noc, moc*; češ. *svíce; noc, moc*);
- $*št' > št$ (češ. *ještěřice*), $*št' > šč$ pol. *jaśzczurka*.

Time su se refleksi jotiranja u zapadnoslavenskim jezicima podudarili s refleksima druge palatalizacije.

Na jugoistočnome slavenskome području nastala su tri sekundarna refleksa, do danas očuvana u današnjim istočnoslavenskim te u dvama zapadno južnoslavenskim (slovenskom i kajkavskom) jezicima kao jedinstven refleks $*t' > \check{c}$ u kategorijama $*t > \check{c}$, $*št' > \check{s}\check{c}$ (ukr. *свiчка, нiч, нiч, номiч, номiчник*, ruski: *свеча, ноч, печ, моч; ящер, ищет*; slovenski *svěča; noč, peči, moči, tólči; gušcer, ognjišče, iščete*, hrvatski kajkavski *sveča, noč, peči, toči/tleči, moči, gušcer, ognjišče, iščete*). Ovaj je refleks inovacija zajednička istočnoslavenskim jezicima i zapadnojužnoslavenskim: slovenskome jeziku i hrvatskome kajkavskome narječju (Lukežić 2012: 42).

U današnjim je istočno južnoslavenskim jezicima jedinstven odraz $*t' > št$ u kategorijama a, b, c: $*t' > št$, $*št' > št$ (staroslavenski: *свешта, ношт, мошти, нешти, тлешти*, bugarski: *свешта, ношт, нешт, гуштер, огниште, иштете*). Ovaj je odraz izvorna inovacija navedenih jezika.

U staroslavenskome i bugarskome razvitak t' prošao je kroz razvitak lakog frikativnog elementa iza $t' = s'$, razvitak istog frikativnog elementa ispred t' , jačanje frikcije kod oba ta elementa i njihov prijelaz u potpun frikativni element \check{s} (Bošković 2000: 106).

U makedonskom jeziku smanjenjem frikcije i pomicanjem mjesta artikulacije unatrag na srednje nepce nastalo je \check{k} : *свeќа* (Bošković 2000: 104).

Osobitost u razvoju praslavenskog $*tj$ u štokavskom dijalektu prema ostalim slavenskim jezicima jest nastanak kvalitativno novoga glasa, dok su u ostalim slavenskim jezicima refleksi prešli u glasove koji su već postojali u glasovnome sustavu tih jezika.

$*dj$

Prvotni su općeslavenski odrazi nakon jotacije dentala $*d$ na svim područjima isti, $*dj > *d'$ u:

- $*d$ ispred $*j > *dj > *d'$ ($*medjā > *med'a$)
- $*d$ iza frikativa $*z$ ($*dʒz djʒ > *dʒž d'ʒ$).

Refleksi jotiranja $*d$ su isto tako različiti u svakoj jezičnoj skupini, a u južnoslavenskim jezicima razlike ponovno idu do razine dijalekata:

- zapadnoslavenski $d' > d^{\check{z}} = dz' > dz, z$ (polj. *miedza*)
- istočnoslavenski $d' > d^{\check{z}'} > d^{\check{z}'} > \check{z}' > \check{z}$ (u ukrajinskom i bjeloruskom i $dž$) (ukr. *межа*)
- južnoslavenski
 - stsl., bugarski $d' > d^{\check{z}'} > d^{\check{z}'} > \check{z}d\check{z} > \check{z}d' > \check{z}d$ (bugarski *межда*)
 - štokavski $d' > d^{\check{z}} > d^{\check{z}} > d'ž = \check{d}$ (*međa*)

c) čak., kajk., sln. $d' > d'' > j$ (*meja*)

d) makedonski $\acute{d} > g'$ (*meža*).

Prvotni se općeslavenski zvučni palatalni refleks * d' , održao do danas ponegdje u kategoriji c: *dažd'* u slovačkome (*dažd', dažd'a* gen. jed.), na najjužnijem hrvatskome čakavskome (Lastovo) *dažd'* (Lukežić 2012: 43).

Na cijelome slavenskome području uslijedili noviji refleksi prvotnog * d' (< * dj).

Na zapadnoslavenskome području u kategorijama * $d' > dz$ (polj. *miedza, cud-zy*) i * $d' > z$ (slov., češ. *meze, cizi*); * $žd' > ždž$ (polj. *deždž > deszcz, gwoždž*) i * $žd' > ždž$ (češ. *deždž > dešč, dešče* gen. jed.).

Frikativni komponent $ž', š'$ razvio se u onim dijalektima koji su ušli u osnovu južnoslavenskih i istočnoslavenskih jezika: ukr. *межа* (od **medj-*), *сажа* dijalekt. *саджа* (iz **sadj-*), *сиджу* (iz **sidj-*); rus. *межа, сижу*; blr. *мяжа, сяджу*.

U ukrajinskome jeziku se tako osim $ž$ dosta često, uglavnom u govorima jugozapadnog narječja, primjećuje i izgovor $dž$: *меджа, саджа*. U glagolskim oblicima afrikata $dž$ čini i standard: *ходжу, сиджу, воджу, раджу*; (promjene: *ходити: ходжу, ходжений, ходження*). Ruski jezik zna samo jedan refleks skupine dj (*межа, сажа, хожу, сижу*), a bjeloruski također dva (*межа, ходжу*).

O porijeklu ukrajinske i bjeloruske afrikate $dž$ postoje razne teorije povezane s određivanjem vremena nastanka toga glasa. Tako su P. O. Lavrovski i I. I. Sreznevski smatrali da se afrikata $dž$ stvorila neposredno iz dj , dakle, nastala je negdje još u dijalektima općeslavenskoga jezika ili barem na općeistočnoslavenskome području. Taj pogled dijelio je i dalje razvijao O. O. Potebnja. On je pisao da se po istom principu kako je $č$ ($tš$) nastalo iz * tj moralo stvoriti $dž$ iz * dj , a osim toga, $ž$ iz dj se nije moglo stvoriti neposredno, ono je svakako u procesu prelaska jedno vrijeme sadržavalo d (Potebnja 1866: 124). Ukrajinski refleksi jotacije d bili su jedna od fonetskih promjena koja je ponukala Stepana Smal-Stockoga da zaključi kako su već u periodu raspada praslavenske zajednice postojale fonetske promjene koje su formirale ukrajinski jezik, te da je on blizak južnoslavenskim jezicima (Smal-Stocky 1927: 20).

F. L. Filin pretpostavlja da je u riječima *саджа, меджа* afrikata očuvana iz nekadašnjega dj , jer se njezin nastanak ne može objasniti procesom kontaminacije u glagolskim oblicima tipa *ходжу, сиджу* i izvedenicama od njih (*саджалка*). Ova je afrikata novijega porijekla i nastala je kao posljedica kontaminacije d i $ž$ (*ходити* i *хожу – ходжу*). Dakle, povijest pokazuje neravnomjernost procesa razvoja refleksa dj u istočnoslavenskim dijalektima (Filin 2000: 289). Uzimajući u obzir to da je suglasnik $dž$ zvučni par bezvučne afrikate $č$, većina znanstvenika je, razvijajući misao O. O. Potebnje, zaključivala da je put nastanka ovih dvaju glasova iz davnih * dj , * tj morao biti sličan.

Ipak, smatramo da se tim argumentima ne može negirati starost afrikate *dž* iz **dj* u ukrajinskome jeziku, jer za to nema osnove. Veću starost afrikate *dž* potvrđuju imenice *меджа, саджа, пряджа* na cijelome teritoriju rasprostiranja jugozapadnoga narječja ukrajinskoga jezika.

U glagolskim oblicima (*саджу, саджати, саджений*) afrikata *dž* često je paralelno sa *ž* raširena ne samo u jugozapadnim dijalektima, nego i u sjevernim i velikoj većini jugoistočnih dijalekata ukrajinskoga jezika.

U ukrajinskim dijalektima: u najzapadnijim govorima – lemkovskome, bojkovskome, zakarpatskome, *dž* postoji u svim pozicijama, npr.: *уроджай, їджа, їдж, пряджа, саджа, меджа, одеджа, чужий, городжа, меджи, риджик, риджий, передже*. Idući prema istoku, oblici s *dž* postupno nestaju i zamjenjuju se oblicima sa *ž* u bojkovskim govorima.

Postoje još uvijek pojedinačni oblici, prema zapisima J. Ševeljova: *чужий, саджа, городжа, наджа, меджи*, što je vidljivo u toponimu *Меджибіж* (Ševeljov 2002: 88).

J. Ševeljov dopušta da je u svim ukrajinskim govorima prvobitni refleks *dj* bio glas *dž*. Kasnije se on pojednostavio i prešao u *ž*. Nestanak *dž* širio se od istoka prema zapadu. Prvobitno stanje čuva se u bojkovskim i lemkovskim govorima, a u ostatcima (tj. u pojedinim riječima) očuvano je i u raznim govorima ukrajinskoga jezika. Zvuk *dž* bio je uveden u ukrajinski jezik u riječima *джерело* (umjesto *жерело*) približno u XVI. st. Na taj način ukrajinski dijalektni materijal potvrđuje da je prvobitni refleks *dj* u svim ukrajinskim govorima bio glas *dž* koji se do danas čuva u lemkovskim i bojkovskim govorima.

Što se tiče pisanih spomenika, u crkvenoslavenskim tekstovima na mjestu *dj* stajala je skupina *žd* koja nije karakteristična za materinski jezik Ukrajinaca i s vremenom je počela nestajati iz tekstova ustupajući mjesto fonemu *ž*. Ova je tendencija trajala i nakon nestanka poluglasova, kada je skupina *žd* postala prihvatljivom u domaćim riječima (*жьдату – ждату* Ip. litop. 1149 itd.). Najstariji tekstovi sa *ž* napisani su u XI. st i potječu iz Kijevske države.

Prijelaz *dj* > *dž* započeo je u VIII. stoljeću. Može se pretpostaviti da je u tom periodu, tj. tijekom više od dvjesto godina, *dž* prešao u *ž*. Podatci iz dijalekata svjedoče da je glas *dž* ustupio mjesto glasu *ž* koji se širio s istoka. Iz toga se može zaključiti da je povlačenje *dž* oko Kijeva započelo još u prehistorijskom periodu, tj. u IX.–X. stoljeću.

J. Ševeljov je predložio kronologiju prijelaza *dj* u *ž* u ukrajinskome jeziku:

VIII. st. *dj* > *dž* u svim protoukrajinskim dijalektima,

IX.–X. st: *dž* > *ž* u kijevsko-poljskim dijalektima, osim kod glagola četvrte skupine.

Od X. st. postupno raširen prijelaz *dž* > *ž*, uz iznimku glagola u smjeru prema zapadu, čak do granice širenja bojkovskih i lemkovskih govora.

Kraj XVI. st. primjena *dž* u pismu.

Skupina **zdj* predstavljena je u ukrajinskome, ruskome, bjeloruskome i poljskome jeziku refleksom *ždž*; slovački i bugarski ovu su promjenu praktično izgubili, starocrkvenoslavenski jezik u bugarskoj redakciji tu je imao *žd* kao u refleksima samoga *dj*: ukr. *їздити, їжджу*, rus. *ѣзжу*, blr. *ѣжджу*, polj. *jeżdżę*; stosl. *призвоздити: призваждати*.

Na zapadnojužnoslavenskome području nastale su inovacije koje obuhvaćaju više jezičnih kompleksa, kao i inovacije koje su zahvatile samo štokavski kompleks. I ovdje se različiti refleksi spuštaju do razine dijalekata.

**d'* > *j* (*meja, tuji*) potvrđen u slovenskome i u trima hrvatskim dijalektima;

**žd'* > *žj* (*možjeni/možjani, dažja/dežja/dožja/dežja*) potvrđen u slovenskom jeziku i dvama hrvatskim dijalektima (kajkavski i čakavski);

**d'* > *đ* u cijelome štokavskome području u *međa, tudi*;

**žd'* > *žd* u zapadnim štokavskim dijalektima u *moždani, zviždat*, što je zapadnoštokavska inovacija (Lukežić 2012: 43–44).

Kao što smo vidjeli, refleksi jotacije dentala *d* i *t* dali su vrlo raznovrsne i nejednako raspoređene reflekse.

Rezultati jotacije u današnjim zapadnoslavenskim jezicima isti su kao i rezultati druge i treće palatalizacije pa se pretpostavlja da je ovdje započela jotacija jer su, očito, današnji refleksi nastali vrlo rano (Mihaljević 2002: 172). Iz toga proizlazi da je u današnjim istočnoslavenskim jezicima ova promjena započela kasnije jer su rezultati jotacije drugačiji od rezultata druge i treće palatalizacije. Kao što smo vidjeli, najveće su razlike u refleksima jotacije u današnjim južnoslavenskim jezicima. Razlike se spuštaju do razine posebnih dijalekata. Zato se pretpostavlja da je ovdje jotacija počela najkasnije.

Literatura:

Vošković 2000 = Бошковић, Р. 2000. *Основи упоредне граматике словенских језика, фонетика, морфологија, грађење речи*. Београд: Требник.

Filin 2000 = Филин, Ф.Я. 2000. *Образование языка восточных славян*. М.–Л.: Красанд.

Kempgen 1991 = Kempgen, S. 1990/1991. *Isačenkos Typologie der slavischen Sprachen aus heutiger Sicht*. U: K. Hartenstein i H. Jachnow (ur.), *Slavistische Linguistik*. 146–163. München. http://kodeks.uni-bamberg.de/slavling/downloads/SK_Isacenkos_Typologie.pdf

Lamprecht, A. 1987. *Praslovanština*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně.

Lavrovskij 1852 = Лавровский, П.А. 1852. *О языке северных русских летописей*. Санкт-Петербург: тип Имп. Академии наук.

- Lučik 2008 = Лучик, В.В. 2008. *Вступ до слов'янської філології*. Київ: Знання.
- Lukežić, I. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja, 1. fonologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra čakavskog sabora Grobinščine.
- Mihaljević, M. 2002. *Slavenska poredbena gramatika, 1. dio*. Zagreb: Školska knjiga.
- Polyvanov 1928 = Поливанов, Е.Д. 1928. *Введение в языковедение для востоковедных вузов (Вступ до мовознавства для сходознавчих вузів)*. Ленінград: ЛВИ.
- Potebnja 1866 = Потєбня, А.А. 1866. *Два исследования о звуках русского языка*. Воронеж: тип. В. Голдштейна.
- Smal-Stockuj 1927 = Смаль-Стоцкий, С. 1927. *Развиток поглядів про семью словянських мов і їх взаємне споріднення*. Прага: Український громадський видавничий фонд.
- Sreznevskij 1882 = Срезневський, И.И. 1882. *Древние памятники русского письма и языка X-XIV веков*. Санкт-Петербург: тип. Импер. Академии наук.
- Ševel'ov 2002 = Шевельов, Ю. 2002. *Історична фонологія української мови*. Харків: Акта.

**REFLEXES *DJ, *TJ IN THE CONTEMPORARY SLAVIC LANGUAGES
AS A FIRST DIVERGENT PROCESS OF THE
LATE PRA-SLAVIC LANGUAGE**

The jotation is a phonetic process that, apart from being the result of the intent to simplify syllables, deeply changed the system of consonants in the pra-Slavic language.

The importance of jotation is being seen in its reflexes in the all-Slavic area. Today, it is being deemed that the groups **tj* and **dj* were iotated already in the pra-Slavic language, i.e. that the phonemes *t'*, *d'* < *tj*, *dj* emerged in it. All the further development of these phonemes was the matter of individual groups of Slavic languages and of each language separately. Results of jotation of these consonants discover all the language varieties existing in the period of the falling-apart of the pra-Slavic community. In West-Slavic languages, the reflexes of the jotation *t*, *d* merge with the reflexes of the second and third palatalization. In the East-Slavic languages, the results differ from the reflexes of the second and third palatalization, so that it is being anticipated that the jotation started there much later. The results of the jotation in the South-Slavic languages are diversified so that it is being deemed that this process happened there much later; many place it even in the 9th century.

Keywords: *jotation, reflex, consonant, pra-Slavic period, Slavic languages, phonetic system*